

CUMHURİYET DEVRİ TÜRK ROMANINDA ALEVİLİK ALGISINA YÖNELİK TESPİT VE YORUMLAR

Gıyasettin AYTAŞ*

Özet

Tarihsel süreç içerisinde Alevilik hakkında birbirinden farklı görüş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerden bir kısmı Aleviliği İslam inancı içinde değerlendirmeyen önemli bir kısmı Aleviliği İslam'ın içinde ve onun kendine özgü ve özel bir yorumu olduğu inancındadır. İşte bu özel ve önemli inancımızın romanlarımızda ele alınışı ve algılanışı ile ilgili değerlendirme daha büyük bir önem kazanmaktadır. Romanlarda ele alınan konular, ele alındıkları dönemin sosyal ve siyasal gelişmeleriyle ilgili ipuçları verirler. Türk romanında ele alınan çeşitli konular arasında Alevilik özel ve önemli bir yere sahiptir. Romanlar özelde Alevilik meselesini merkeze almamakla birlikte, Alevilik meselesine temas etmişlerdir. Bu temas, Türk romancılığında inanç ve uygulamalarla ilgili algıların boyutunu ortaya koyar. Özellikle Alevilik algısının yansımada farklı tutum ve tavırların sergilendiği, kimi romanların Aleviliğe bir olgu olarak baktığı, kimilerinin de ayrışma ve ötekileştirme bağlamında Alevilik konusuna temas ettikleri görülür. Romanlarımızda Alevilik konusunun 1950'li yıllardan itibaren görülmeye başlar. Daha önce dolaylı ve eleştirel bir şekilde bakılan Alevilik konusu ve algısıyla ilgili romanların 1960 ve sonrasında daha çok kaleme alındığı görülür. Romanların sayısı bir hayli olmakla birlikte, bu makale kapsamında on iki roman üzerinde durulmaktadır. Bu romanların her birinde Alevilik konusuna nasıl temas edildiği, yazarların Alevilik algıları ve bu algının romana yansımaları üzerinde durulmuştur. Alevilik kavramının genel bir değerlendirilmesinden yola çıkılarak her bir roman öncelikle konu ve içerik açısından değerlendirilmiş, Aleviliği gibi özel bur konunun romana yansımaları ve gerekçesi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, islamiyet, alevilik algısı, Türk romanı, ötekileştirme, ideoloji

IDENTIFICATION AND INTERPRETATIONS OF THE PERSPECTIVES ON ALEWISM IN REPUBLIC ERA TURKISH NOVELS

Abstract

There have been various opinions and evaluations about Alewism throughout history. While some of these ideas see Alewism not as a part of Islam, many consider it as a part of Islam and an application that has is unique and specific interpretation. For this reason, the evaluation of this special and unique belief in our novels gains more importance. The topics in novels reveal a lot about the social and political features about the era it was written. Alewism has

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Ankara/Türkiye
giyaytas@gazi.edu.tr

an important role among the topics studied in Turkish novels. Novels do not specifically deal with Alewism but mention it. This shows us the dimensions of the sense of Alewism in novels. There are different attitudes towards Alewism in novels in that some see it as a phenomenon while others see it as a way of seperation and otherization. Alewism has been included in novels since 1950s. Novels about Alewism, which have been studied indirectly and critially, are seen to be written more 1960 onwards. There are many novels about Alewism but this paper focuses on twelve novels. It is also concerned with how Alewism is presented in these novels, the writers' perspectives on it and how this perspective affects the novel. First the themes were determined and then how a specific topic like Alewism is presented was studied by looking at the evaluations about Alewism and scientific facts about it.

Keywords: Alewism, islam, perspective on alewism, Turkish novel, otherization, ideology

Giriş

Alevilik denilince algı farklılaşmalarının olduğu, birçok farklı tanımlama ve yorumlama yapıldığı görülmektedir. Kimilerine göre Alevilik, bir karşı duruş hareketidir. Bu yüzden, kendine özgü ve özel yapısı vardır. Alevilik nasıl algılanırsa algılandığı, İslamiyet çatısı altında yer alan bir inanç sistemi ve anlayışıdır. Aleviler Allah'a, ahiret gününe, Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna ve Kur'an'a hak kitap olduğuna inanmaktadırlar. Aleviliğin temel ibadetlerinde olan Cemler, Kur'an-ı Kerim esas alınarak yürütülür. Bu yüzden, Aleviliğin farklı bir din olduğunu öne sürmek bilimsel gerçeklerle uyuşmamaktadır. Ayrıca Aleviliğin ateizmle ilgilendirilmesi de imkânsızdır.

Toplumları meydana getiren yapı, tek bir parça olmayıp birçok parçadan meydana gelir. Kültür ve inançlar, bu parçaları birbirine bağlayarak bir bütün oluşturur. O nedenle kişi ve topluma ait inançlar, birbirlerinin yerine konulamaz ve birbirlerinin görevlerini üstlenemezler.

Kültürün manevî yönünü oluşturan inançlar, toplumun temel yapısını oluşturmada oldukça etkilidir. İnsanın yaşam alanlarını da belirleyen kültürel değerler, yozlaştırıldığı takdirde, toplumsal yapı da bozulmuş olur. Toplumsal ve bireysel algıların etkileme gücünde inançlar her zaman önemli olduğu gerçeğinden hareketle, inanç algılamalarındaki farklılıklar, toplumdaki ayrışmaları etkileyecek oranda olmamalıdır.

Aleviliği ya da Aleviyi sözlük anlamı ile açıklamak ve değerlendirmek doğru değildir. Hz. Ali'ye bağlı olanlar ya da onun soyundan gelenler için Alevî demek tek başına anlamlı değildir. Bu açıdan bakıldığında, Alevî olmadığı halde dünyanın pek çok yerinde Ali'ye bağlı olanlar vardır. Bu bağlılıktan yola çıkarak onların Alevî olduğu iddiasını ileri süremeyiz.

Alevilikle ilgili birçok algılar ve tanımlamalar yapılmaktadır. Bunları sıralarsak: "Alevilik bağımsız bir dindir." "Alevilik Zerdüştlüğün uzantısıdır." "Alevilik On iki İmam Şiiğlidir." "Alevilik Heterodoks bir İslam'dır." "Alevilik kısmen İslam içi,

kısmen İslam dışıdır.” “Alevilik İslam’ın Anadolu yorumudur.” “Alevilik bir kültürdür.” “Alevilik toplumsal bir başkaldırıdır.” ... Bütün bu tanımlama ve algılamalar, Aleviliği tek başına kapsayacak nitelikte değildir.

Alevilikte Ali ve onun soyundan gelenleri (Ehlibeyt’i) sevmek her şeyin üstünde tutmak esastır. Bu sevgi duygusallıktan öte bir inanç biçimi hâlini almıştır. Alevilik, Orta Asya Türk kültürünün birtakım öğelerinin, özellikle Ehlibeyt sevgisi ile bütünleşmesi sonucu oluşan anlayıştır. Alevilik daha ziyade sözlü kültüre dayalı olup, eski Türk gelenek ve göreneklerinin canlı bir şekilde yaşatılması sürecinde ortaya çıkar. Kendisini “Yol”, “Tarik-i müstakim” (Doğru yol), “Guruh-ı naci” (temiz insanlar topluluğu) olarak tanımlar.

Alevilik, kendisini daha çok “meşreb” olarak ifade eden sosyo-kültürel bir yorum ve yaşayış biçimidir. Günümüzde Alevî kelimesi, İslam öncesi ve sonrası kültür ve inançları uzlaşmacı bir şekilde kendine has özellikleriyle bünyesinde toplayan, bir İslami inanç ve kültür olgusudur. Yani Alevilik, taşıdığı yüksek ahlaki nitelik ve insana bakış açısıyla tasavvufi bir nitelik taşımaktadır.

Türkiye’de Alevilik diğer ülkelerle mukayese edilmeyecek bir biçimde, kendine özgü ve özel bir yapı arz eder. Alevilik konusu birçok edebi eserin konusu olmuş ve bu eserlerde Aleviliğe doğrudan veya dolaylı olarak temas edilmiştir. Cumhuriyet Devri Türk romanında da Alevilik meselesine temas eden birçok eser kaleme alınmıştır. Tesadüfî yöntemle belirlediğimiz bu romanlardan bir kısmında Alevilik algısı ile ilgili tespit ve değerlendirmeleri gözden geçirmek, hem romanların kaleme alındığı devrin sosyal ve siyasi yaklaşımlarını öğrenmek hem de günümüzdeki algı farklılaşmalarının arka planını sorgulamak açısından yararlı olacaktır.

Türk Romanında Alevilik Algısı

Roman, hayatın içinden hayata ayna tutan ve toplumun değişik dönemlerinde bireyler arası ilişkilerden yola çıkarak toplumsal değişim ve dönüşümlere yer veren önemli türlerden biridir. Her ne kadar bir kurmaca olsalar bile, kaynak aldığı gerçekliklerden bize önemli ipuçları verirler.

Türkiye, son elli yılda büyük bir değişim süreci geçirdi ve geçirmeye de devam ediyor. Bu değişimler, toplumsal yapıda büyük etkilere sebep olarak bireylerin içinde bulunduğu sosyal rollerini de etkilemektedir. Bu değişimleri konu edinen kimi romanlarda, bireylerin geçmişleri ile içinde buldukları durumun çelişkileri gözler önüne serilmektedir.

Alevilik, Türk toplumunun en önemli inanç sistemidir. Tarihsel geçmişimiz açısından toplumumuzu derinden etkileyen, önemli kırılma ve bunalımlara neden olan Alevilik konusunda taraf olanlarla, karşısında olanlar olmak üzere iki farklı tavır sergilenmektedir. Aleviliği konu edinen romanların önemli bir kısmında bu iki tavrı bir arada görmektediriz.

Kimi romanlarda, özellikle son yıllarda meydana gelen siyasal çalkantıların oluşturduğu sosyal kırılmalar ve bu sosyal çalkantıların bireyler üzerinde oluşturduğu etkiler ele alınmaktadır. Özellikle 12 Eylül 1980 öncesinde yaşanan siyasal çatışmaların bireyleri kamplara ayırarak inançların bile siyasal söylemlerle adlandırıldığı bir dönemde yaşananlar romanların ana konusu olmuş ve bu dönemin getirdiği çıkmazlar ele alınmıştır. Bu dönemi ele alan romanlardan biri Ahmet Ümit'in Bir Ses Böler Geceyi¹ adlı eseridir.

Ahmet Ümit, insanla inançları arasındaki ilişkiyi büyülmüş bir gerilimle ele alır. 12 Eylül 1980 öncesinde yaşanan siyasal gelişmeler, gençleri kamplara ayırarak birbirlerine düşman haline getirir. Özellikle Alevî gençleri, sol örgütler içerisinde yer alarak buralarda siyasal mücadelelerini verirler. İdeolojinin girdabı içerisinde uzun yıllar sürüklenen bu gençler, belli bir süre sonra yeni arayışlara yönelirler. Roman yazarı, bu konuyu kahramanı aracılığı ile irdeler. Romanın kahramanı Süha, üniversite yıllarında siyasal olaylara katılmış, çeşitli silahlı çatışmalara girmiştir. Okuldan atılınca köyüne dönmüştür. Sürekli olarak geçmişle hesaplaşmakta, yaptıklarını sorgulamaktadır. Bu çıkmaz onu farklı bir kesişme noktasına sürükler ve inancıyla yüzleşmesine fırsat verir. İnancıyla yüzleşen insan, kaybettiklerini sorgularken kazandığını zannettiklerinin aslında kendisine çok fazla bir şey katmadığının farkına varır.

Süha bir çıkmazın içerisinde. Onun çıkmazının nedeni, yaşadığı bir olayla gün yüzüne çıkar. Üniversiteden hocası, köy araştırmaları yapmak üzere Süha'nın köyüne gelmektedir. Onu karşılamak üzere giden Süha, yolda kaza geçirir. Arabası bir toprak yığınına saplanır. Yardım istemek üzere yakındaki köye gider. Burası bir Alevî köyüdür. Köyde hiç kimseyi bulamaz. Çünkü köylüler cem yapmak üzere bir yere toplanmışlardır. Süha bu toplanma yerine geldiğinde, içinde garip bir ürperme hisseder. Kendisi Alevî olmasına karşın içeri girmekte tereddüt yaşar. Dışarıda beklerken içeride olup bitenleri dinler.

Cem meydanında bir cenaze bulunmaktadır. Cenaze sahipleri ölüleri için dedelerden dua talep etmektedirler. Dedeler ise talebe karşı çıkarlar. Çünkü tabuttaki ölü (İsmayil) yoldan çıkmıştır, dede-talib ilişkisini bozmuştur. Alevilikte talib müridine sadık olmak, onun süreğini takip etmek zorundadır. Alevî de olsa bir başka dedeye görülüp sorulması yol açısından uygun bulunmaz. Ancak kendi dedesi gönderirse, bir başka dedeye gidebilir, ona görülüp sorulabilir. Halbuki İsmayil, dedelerine karşı gelmiş, onların söylediklerini kabul etmeyerek kendi başına hak yolu bulmaya çalışmıştır. Sonunda içinde bulunduğu çıkmazı aşamayarak intihar etmiştir. Tabuttaki gençle Süha kendisi arasında bir bağ kurar. O da geçmişte dedelere karşı gelmiş, onların sözlerini dikkate almamıştır.

Bu romanda Alevilik açısından iki temel konu dikkat çekmektedir: Birincisi, Alevî kimliğinin gizlenmesidir. Sözgelimi Süha'nın ailesi, kendilerinin Alevî olduğunu çevreden gizlemişler, bu yüzden Süha Alevilik konusunda yeterli bilgiye sahip ol-

mamıştır. Birçok konuda yaşanan ötekileştirme, Alevilikte de yapıldığı için, Aleviler toplumdaki dışlanmamak, tepki almamak için Alevî olduklarını saklamak zorunda kalmışlardır.

Romanda dikkat çeken ikinci konu ise, Alevilik uygulamalarında gelenekle yenilik çatışmasıdır. Bir taraftan inancının temellerini sorgulayan, olanı gerekçeyle birlikte öğrenmeye çalışan bireyler, diğer yandan geleneğe bağlı, hiçbir sorgulamayı kabul etmeyerek yola ve süreğe sıkı sıkıya bağlı olanların mücadelesi görülür.

Alevilikte ocak ve dedelik önemli bir yere sahiptir. Kendisi aynı zamanda bir dedenin torunu olan İsmayil, bu kuralı reddederek, başka dedelere de görülüp sorgulanır ve inancıyla ilgili onların bilgilerine müracaat eder. Bunu bağlı olduğu köyün dedesi kabul etmez. İsmayil en sonunda halkın ve dedenin baskılarına dayanamayarak intihar eder.

Romandan elde ettiğimiz çıkarım, Aleviliğin kendi içinde bir sistem ve kurumsal yapıya sahip olduğu, bu sistemin bozulmasına inancın önderlerinin asla taviz vermemeleridir. Çünkü Alevilikte esas olan yoldur. Yola zarar getirecek her türlü uygulama ve talebe karşı çıkılır.

Alevilik meselesini kendine konu edinen kimi romanlarda, tarihsel süreç içerisinde yaşanan önemli olaylar da ele alınır. Bunlardan biri Tunceli (Dersim) bölgesinde 1937 yılında yaşanan olaylardır. Günümüzde de halen etkileri devam eden ve üzerinde tartışılan Dersim olayları, tarihsel gerçekliğinin tam olarak sorgulanmaması veya burada meydana gelen olayların sebep sonuç ilişkisi bilimsel verilerle somutlaştırılmadığı için tartışmalar devam etmektedir.

Sebebi ne olursa olsun, Dersim bölgesinde yaşananlar çok büyük sosyal yıkım ve çalkantılara sebep olmuş, bu çalkantıların etkisi uzun yıllar devam etmiştir. Bu bölgede yaşanan çatışmalar sonucunda, aileler parçalanmış, zorunlu göçlerle parçalanmış ailelerin her biri başka bir başka ile gönderilmiştir. Kimi romanlarımız, bu dönemde yaşananları konu edinir. Dersim'i konu edinen romanların önemli bir kısmı, meseleye siyasal açıdan bakmakta, dönemin olgusunu bu pencereden değerlendirmektedirler. Dersim meselesinde Kürt kimliği ön plana çıkarılmakla birlikte, bu bölgede yaşayan Aleviler göz ardı edilmektedir.

Dersimi ve bu bölgeyi konu edinen romanlar arasında, Kemal Bilbaşar'ın 'Cemo' ve 'Memo', Demirtaş Ceyhun'un 'Asya', Kemal Tahir'in 'Kurt Kanunu', Barbaros Baykara'nın 'Dersim 1937' ve 'Dersim 1938', Mustafa Yeşilova'nın 'Kopo' Ali Arslan'ın 'Serçe', Munzur Çem'in 'Gülümse Ey Dersim', Haydar Işık'ın 'Dersimli Memik Ağa', 'Dersim Tertelesi' ve 'Son Sığınma', Hüseyin Karataş'ın 'Bir İsyanın Türküsü', Muzaffer Oruçoğlu'nun 'Dersim', Metin Aktaş'ın 'Sürgün' ve 'Son Derviş', Cafer Demir'in 'Çıban', 'Sürgün' ve 'Umudu ve Tutkusuyla Kopo', Sevim Anagür'ün 'Dört Dağ İçinde', Sema Kaygusuz'un 'Yüzünde Bir Yer', Ca-

ner Canerik'in 'Gülazâre Bitmeyen Yolculuk', Haydar Karataş'ın 'Perperik-a Söe/ Gece Kelebeği', Remzi Aydın'ın 'Sahipsiz Çılgınlık' ve 'Toprak Dile Geldi', Yılmaz Akbulut'un 'Dersimin Dikeni', Ali Bertal Yiğit'in 'Çılgılık' romanlarını sayabiliriz. Bu romanların önemli bir kısmı, konu ve içerik açısından birbiriyle ilişkili gibi görünse de yaklaşımlarının birbiriyle aynı olduğunu söyleyemeyiz.

Ali Arslan'ın Serçe² romanında daha dört yaşında iken Dersim'den Kütahya'ya sürgüne gönderilen Serçe adında bir kızın, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de geçen çocukluk ve gençlik serüvenini konu edilir. Roman, Kürtlerin Türklerle kardeş olduğu ve bu iki kardeşin de eşit haklara sahip olması gerektiği ana fikri etrafında kurgulanmıştır.

Serçe, 1938'de hükümete karşı ayaklanan Dersim'li Kızılbaş grubu, Erzincan'dan Kütahya'ya getirilir ve eski bir hana yerleştirilirler. Bu handan Serçe'nin abisi Zülfü'yü bir demirci, Serçe'yi ise askerlik şubesi başkanı Albay Rahmi Bey alır.

Romanda üzerinde durulan ana konu, Dersim'de meydana gelen ayaklanma sonucunda kimsesiz kalan çocukların çeşitli aileler verilmesi ve bu çocukların yaşadığı acılardır. Daha dört yaşında ailesinden koparılıp hiç bilmediği bir yere getirilen Serçe'nin yaşadığı acılar, sadece onun Alevî olmasından ötürü değil, insanlık onuru açısından da katlanılacak bir durum değildir. Söz gelimi Serçe, kendisini alan albayın oğlu tarafından türlü eziyetlere tabi tutulur. Bu yüzden Serçe altını ıslatmaya başlar. Aynı şekilde Serçe'nin abisi Zülfü ise, yanında çalıştığı demirci ustasından sürekli dayak yer. Buna dayanamayan Zülfü, arkadaşı Kerem'e kardeşini emanet ederek kaçar.

Serçe, 13 yaşına geldiğinde Sami ile evlenir. Ancak acılar bir türlü peşini bırakmaz. Sami, annesi Melek Hanım'ın etkisinde kalarak Serçe'yi dövmeye başlar. Günler geçtikçe Serçe o ailenin fertlerinden özellikle de Musa Efendi'den tiksindir. Serçe on dört yaşına geldiğinde bir kızı olur. Adını Seçil koyarlar. Musa Efendi, Seçil'i nüfusa kaydettireceği gün Serçe'nin Kızılbaş olduğunu öğrenir ve Serçe'yi odasına kilitler. Serçe, kendisini öldüreceklerini sanır ve camdan kaçarak İffet Hanım'a sığınır.

Romanda Alevîlik olgusu bu bölümde daha net bir biçimde karşımıza çıkar. Serçenin Kızılbaş (Alevî) olduğunu öğrenen ailenin tutumu, bilgisizliğin ve Alevîlik hakkında önyargının boyutunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Eserde acılar, sevinçler, iyiler, kötüler bir arada verilir. Devrin sosyal yaşamı da esere yansır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de yaşanan kıtlık, siyasi olaylar dile getirilir. İhtilalle devrilen hükümetlere ve dönemin başbakanlarına ait düşünceler de eserde yer alır. Uzun yıllardır ülkemizde devam eden Türk-Kürt, Alevî-Sünni ayrılığı romanın yapısını oluşturur. Romanda kimlik sorunu ile birlikte, bu sorunu oluşturan kaynağa dikkat çekilir. Günümüzde de ciddi tartışmalara neden olan Tunceli ayaklanması ve bu ayaklanmanın sonucunda gelişen olaylar Serçe aracılığı ile gözler önüne serilir.

Ayşe Kulin'in en başarılı romanlarından biri olan Köprü³⁷de, Erzincan dolaylarında, Fırat nehri üzerine inşa edilen bir köprünün, bu köprüyü yaptırabilmek için çırpınan bir bürokratin ve yöre insanının yaşantısından yola çıkılarak hayata ve olaylara farklı pencereden bakılır.

Romanda, yapılması için uğraş verilen bir köprünün hikâyesi ile Doğu illerimizde yaşanan sosyal ve inançsal farklılaşmaların kökenleri konu edilir. Gerçek olaylar, kurmacaya dönüştürülerek, iki farklı pencereyi birlikte gözler önüne serer. Bir tarafta var olan gerçek, diğer yandan bu gerçeğin algılanmasında yaşanan çelişkiler. Her ikisi birbirleriyle harmanlanarak okuyucuya sunulur.

Ayşe Kulin, Alevilik konusunda, tıpkı Serçe romanında olduğu gibi, ötekileştirme ve inançlarla ilgili bilgi yanlışlığının doğurduğu sonuçlara temas eder. Yazar toplumdaki bir hiç uğruna yapılan düşmanlıkları gerçekçi bir şekilde önümüze sermek için Elmas ve Mevlüt'ün evlenirken ailelerinin düşmanlık etmesinin sebeplerini bizlere sunar. Kızın ailesi kan davası yüzünden kızlarını vermek istemezken, erkeğin ailesi kız tarafı Alevî olduğu için kızı istemez. Daha sonra bu husumet çocukları evlenince de devam eder ve Elmas'ın babası Hurşit, Mevlüt'ün babasını öldürüp hapse düşer. Böyle lüzumsuz düşmanlıkların insanları felakete sürüklediğini yazar burada ortaya koymaya çalışır.

Roman Türkiye'nin gerçeklerini, Doğu'da yaşanan olayların kökenlerini, yaşam şartlarını ele alış ve işleyiş bakımından çok önemli bir romandır. Ele aldığı konularda yazar gerçekçi davranmış yoruma gitmemiştir. Bu da romanın günümüze ışık tutmasını sağlamıştır.

Mehmet Seyda tarafından kaleme alınan "İhtiyar Gençlik"⁴ romanında ana kahraman olarak seçtiği Osman'dan yola çıkarak, bir üvey anne ile 12-13 yaşlarında tanışan ve o aile içine sonradan katılan bir çocuğun ruh hâlini, başından geçenleri anlatan bir eser meydana getirilir. Bu eserde psikolojik çözümlenmelere oldukça fazla yer vermesi ve kahramanların yaşadıkları mekân ilişkileri gerçekçi bir şekilde ele alınır. Roman iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Yuvaya dönüş" başlığı altında küçük yaşta annesini kaybetmiş olan Osman'ın halasının yanında yaşadıkları ve babasının yanına gidişini anlatan bölümdür. Bu bölüm, asıl olarak Antalya da geçen günlerini, oradaki çevresini ve yaşadığı ilk duygusal deneyimlerini anlatır.

Romanda dönemin eğitim anlayışı, Aleviliğin o dönemde bahsi geçen yerlerdeki görülen şekli ve insanların tepkisi ele alınır. Yazar, toplumsal meselelerle ilgili analizler yaparken özellikle Orta Anadolu şehirlerinin var olan Alevî ve Sünni kesim arasında meydana gelen ayrışmaya dikkat çeker. Roman baştan sona aile içi, toplumsal ve eğitimsel çarpıklıklar, psikolojik ve sosyolojik değerlendirmeler çerçevesinde veren ve bunu bir çocuğun düşünceleri ve yaşadıkları çevresinde kurgulamış

bir eserdir. Romanın Alevilik penceresinde ise, ayrışmaya nadan olan sebepler üzerinde durulmaz. Çatışma bir olgu gibi sunularak her iki cephenin kendince hataları olabileceğinden öte, Alevilik konusundaki ön yargılar daha çok dile getirilir.

Ceyhun Demirtaş tarafından kaleme alınan Asya⁵ romanında ise, Şeyh Sait isyanına bağlı olarak Alevî-Kürt çatışmalarına temas edilmektedir. Çeyhun Demirtaş, isyanı iki farklı cepheden ele alır. Bunlardan biri doğu insanın acılarını ve sıkıntılarını, diğeri de bu yaşananların kurulu düzen anlayışını terk etmeyen yöneticilerin baskısıdır. İnsanın kendi kimliğini ve kimliğine bağlı yaşama alanını oluşturmasının tek şartının bilinçlenmek olduğunu dile getiren Demirtaş Ceyhun, Kürt kimliği etrafında bir Alevilik algısı oluşturur.

Ümit Zilleli'nin 'Deniz Orada'⁶ romanında 1960'lerden sonra yükselen toplumsal muhalefetin içinde -hatta önünde- yer almış insanların yaşamlarının başarılı bir şekilde anlatılır. Romanda Alevilik konusu, roman kahramanı Yücel'den söz edilirken ele alınır. Yücel, çok kuşkucu biridir. Yazar bunu onun Alevî olmasına bağlar. Gizlilik atalarından miras kalmış. Yüzyıllar boyu baskı, katliam arasında yaşamış, hep bir felaket beklentisi içindedir. Bu yüzden etrafından sürekli şüphe etmektedir.

Erhan Bener'in Elif'in Öyküsü⁷ romanında tıpkı Serçe 1 romanına benzer bir kurgu söz konusudur. Elif, Sivashlı Alevî bir köylü ailesinin kızıdır. Romanda, Elif'in yaşadığı kültür şoku ele alınır. Sekiz yaşına kadar köyde büyüyen Elif, babası tarafından ablasının yanına, buradan da bir ailenin yanına evlatlık verilir. Elif kendi inanç kimliğini bir kenara bırakarak, kendi geleceği ile geçmişi arasındaki çelişkileri bir arada yaşar. Eserde, Elif aracılığı ile çağdaş kölelik sayılan evlatlık kurumu eleştirilir.

Romanda Elif, kişisel trajedisinin yanında, Alevî kimliğinin ötekileştirmesini de beraberinde yaşar. Yazar Elif aracılığı ile çaresizliğe ve kimsesizliğe dikkat çekmekle birlikte, bunun da ötesinde, insanın geçmişi ve bağlılıklarının her zaman karşısına çıktığını ve bundan da olumlu veya olumsuz bir biçimde etkilendiğidir.

Özcan, Halil İbrahim, Ejderha Yılları⁸ romanında, Alevî gençlerinin sol örgütler içerisindeki mücadeleleri ele alınmaktadır. Roman 12 Eylül ve o günlerin ülke dışına çıkmak zorunda bıraktığı genç insanları, 1980-81 yıllarında yaşanan Türkiye'yi ve o dönemin insanlarını konu alıyor.

Lütfi Kaleli'nin Kardeşlerin Kini⁹, romanında Alevî-Sünnî çatışması Latif Coşkun aracılığıyla ele alınır. Kurmaca olan bu çatışma bir göndermedir. Çünkü, romanın sonunda Latif Coşkun'un yaşadıklarının bir düş olduğu anlaşılması, gerçekte böyle bir çatışmanın yaşanmadığının anlaşılması bakımından önemlidir.

Romanın merkeze aldığı Alevî-Sünnî çatışmasının kaynağında, inancın ötesinde siyasal çatışmaların daha çok rol oynadığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi roman kahramanlarından Memetalı'nın yaşadığı bir olaydan hareketle, Alevîlerin sorunları ve bu sorunların çözüm yolları tartışılırken, sorunların sadece Alevîler için değil, Sünnîler için de geçerli olduğu kanaatine varılır. Aslında romanın merkez-

de, Alevilik ve Sünnilik bir inanç olmaktan çok ideoloji aracı olarak ele alınmakta, Aleviler solcu ve sosyalist, Sünniler ise Ülkücü olarak ifadelendirilmektedir. Söz gelimi roman kahramanı Latif Coşkun, geçimini gazetecilikle sağlayan bir insandır. Daha sonra Alevî toplantılarına katılır, Alevîler'in lehine yazılar yazar. Fakat zamanla bu çatışmanın Alevî-Sünnî savaşından ziyade sermaye ile emeğin çatışması olduğunu anlar. Fikret Tekin ise, dinin elden gittiğini söyleyerek komünist ve solcularla mücadele eden aşırı milliyetçi bir insandır. Fakat sürekli dini ön plana çıkarmasına rağmen aslında üçkâğıtçı birisidir.

Eser 1970'li yıllarda yaşanan Alevî-Sünnî çatışmalarını anlatıyor. Olaylar genel olarak Malatya'da gerçekleşmiştir. Bu bakımdan çevre genel olarak Malatya ile sınırlı kalmıştır. Olaylar genelde yazıhane, ev, hastane, cezaevi gibi kapalı ortamlarda gerçekleşir. Yalnız Latif Coşkun'un mahpusa düşmesiyle Diyarbakır'a geçmiştir. Alevî ve Sünnî vatandaşların birbirine düşmanlıkları anlatılırken, bir yandan da bu olayların kimi çıkar çevrelerinin ekmeğine yağ sürdüğü vurgulanmaktadır.

Kemal Tahir'in Rahmet Yolları Kesti¹⁰ romanında olaylar 1935-1936 yılları sırasında, Çorum'un Sungurlu ilçesinin Kulveren ve Sarıca köylerinde geçer. Eserde başkarakterler olarak, eşkıyalıktan dolayı hapse girip çıkan Uzun İskender ile babası Sakarya savaşında şehit olan ve bir ağanın yanında hizmetkâr olarak çalışan Maraz Ali karşımıza çıkar.

Uzun İskender bir gün, Sarıca köyünün (Dede köyü) muhtarı Arif Ağa'nın on dört yaşındaki kızı Gülbenize âşık olur. Arif Ağa, Çerçi'nin ısrarı ile önce verecek gibi olur sonra vazgeçer. Sungurlu'daki bir kahvehânedede Arif Ağa ve Uzun İskender tartışırlar. Halk onları ayırır. İkisi yalnız kaldıklarında Arif Ağa Uzun İskender'e, dedenin işini bitirdiği zaman kızı alabileceğini söyler. Aynı köyde yaşayan Kasım Dede (Alevî dedesi) ile Arif Ağa çıkarları dolayısıyla birbirlerinden hiç hoşlanmazlar. Kasım Dede'nin çerçilik planları vardır. Bu planlar Çerçi Süleyman'ı da rahatsız etmektedir. Arif Ağa ve Çerçi Kasım Dede'yi bitirmek için bir plan yapıp Uzun İskender'i de kandırarak planlarına ortak ederler. Uzun İskender, Kasım Dede'yi soyacak ve kızı alacak. Çerçi, Uzun İskender'i desteklediğini göstermek için yanına hizmetkârı Maraz Ali'yi de verir. Yanlış yönlendirilerek eşkıya hayranı olan Maraz Ali bu duruma çok sevinir.

Alevî dedesi olan Kasım Dede, Sarıca Köyünde oturmaktadır. Dedelik mevkisini çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Bu yüzden Alevîlerden çok fazla tepki görmektedir. Geleceğini umutsuz gördüğü için başka kazanç yolları aramaktadır. Bu yüzden çerçiliği seçmiştir. Böyle olunca da Çerçi Süleyman'la araları açılmıştır. Arif Ağa ile de çıkarları çatışmaktadır.

Mustafa Balel'in Peygamber Çiçeği¹¹ romanında ötekileştirme konusu ele alınmaktadır. Alevî bir kızla evlenen genç, ailesinin bu durumu kabul etmemesi sonucunda büyük bir bunalım yaşar ve kendini alkole verir. Sonuç aile perişan ve mutsuz olur. Anne ve babaların cehaletleri ve inançlar konusunda yetersizlikleri büyük

bir faciaya kapı aralar. Romanda toplumdaki sosyo-ekonomik gerçeğin ürettiği çevrelerde belirlenen karmaşa içinde ezilen, horlanan, dışlanan, yitmeye tutsak edilmiş kadınların acı tablosu anlatılıyor. Romanda yakın geçmişte toplumca yaşanmış sosyal, ekonomik ve siyasal gerçeğin izlerini görmekteyiz.

Güllüceli Kazım¹² romanında ise, Alevî bir köy olan Güllüce'de yaşayan Kâzım adlı kişinin, çocukluğundan beri süregelen Alevî-Sünnî çatışmasını ve kendisinin de Alevî olması dolayısıyla hor görülüp aşağılanmasını anlatıyor. Çıkar sağlamak amacıyla aynı inanca sahip insanları Alevî-Sünnî ayrımı çıkararak birbirine düşürmek topluma yalnızca zarar verir ve bundan en çok eğitimsiz insanlar etkilenir.

Eserin kahramanı Kazım, Güllüce adlı bir Alevî köyünde yaşamaktadır. Bu köy dağların ortasında boz ve ağaçsız bir yerdir. Evde 26 kişi olarak yaşayan Kazım çok kardeşliliğin, ekonominin ve köy hayatının gereği olarak pantolon yerine uzun gömlek giymektedir. O, bu durumdan rahatsızlık duymaktadır. Bu durumu babasına çocuk aklıyla anlatır ve kendisini çıplak hissettiğini söyler. O uzun gömlekten babasının aldığı pantolonla kurtulur. Bu durum onu çok mutlu eder. Kazım'ın köyünde her yaştan insan mutlaka bir işle uğraşır. Çocuklar genelde çobanlık yaparlardı. Kazım'da zorla olsa koyun gütmekteydi. Okula gitme yaşı gelmesine rağmen daha okula babası tarafından yazdırılmamıştı. Bir gün babası Kazım'ı okula göndermeye karar verdiğinde Kazım buna çok sevinir. Çünkü böylece büyük adam olma yolundaki ilk adımını atacaktı.

Roman baştan sona kadar Alevî-Sünnî çatışmasına yer verir. Olaylarda Kazım tiplmesiyle bu konuda değişiklik gösterir. Olayların dönüm noktası üçüncü bölümde başlar. Kazım'ın toplumda var olan bu ikiliği ortadan kaldırmak amacıyla öğretmen olmaya, cahil halkı eğitmeye karar verdiği anda başlar.

Romandaki olaylar genelde birbirinin aynısıdır. Yani Kazım'ın Alevî olması dolayısıyla her seferinde hor görülmesi, aşağılanması ve dövülmesidir. Romanın sonunda bir çözüm bölümü yoktur. Kazım romanın sonunda da bu uğurda mücadelesine devam etmeye karar verir. Tek farkı taktiğinin ve mekânının değişmesidir. Önceden Sünnileri değiştirmek daha doğrusu eğitmek için karar alan Kazım, romanın sonunda mücadeleye Alevîleri eğitmekle başlamaya karar verir.

Yazar, bu toplumsal yaraya eğilirken, bu iki mezhebe ait unsurları sıralamıştır. Bu da bize özellikle Alevîlik mezhebi hakkında bilgi verir. Burada anlatılan konunun tamamıyla gerçekçi olması, okuyucu tarafından daha iyi algılanmasını sağlamıştır.

Yazarın bu eserde günümüzde bile var olan Alevî-Sünnî çatışmasını işlemesi güzel bir davranış. Ama yazar burada bu toplumsal yarayı amaç edinmiş ve bu da eseri teknik açıdan zayıf bırakmıştır. Şahıslar kadrosuna çok geniş yer vermesi ve gereksiz karakter tasvirlerinde bulunulması eseri sıradanlığa dolayısıyla okuyucunun zaman zaman sıkılmasına neden olmuştur.

Yazarın her fırsatta Kazım'ı tuttuğu görülür. Bu yüzden Alevileri hep ezilen taraf olarak aksettirir. Bu da yazarın taraf tuttuğunu, kişisel düşüncelerini yansıttığını ortaya koyar. Hâlbuki taraf tutmadan bir anlatım yapsaydı daha başarılı olurdu. Yazarın bu taraf tutuculuğu zaman zaman eserde çelişkilere yol açmıştır.

Yazarın bir başka yanışı da bir insanın Alevî olmasını, tek suçu gibi göstermesidir. Eserde Cumhuriyet İlköğretim Okulu müdürünün bile tacizine sebep Alevî olunması gösterilmiştir. İnsanların sosyo-psikolojik yapısı göz ardı edilmiştir.

Sonuç

Yukarıda incelenen romanların hemen tamamında Alevilik konusunda yazarların yeterince bilinçli olmadığı, Aleviliği genel geçer birtakım ifâdelerle geçıştirdikleri görülmektedir. Diğer dikkat çeken önemli bir husus da, bu romanlarda Alevilik algısını oluşturan temel bir soruna yer verilmemesidir. Sorunun ortaya çıkışı çoğu kez tesadüflere ve gelişmelere bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar, kimi zaman bir süreci ve süreç içerisindeki gelişmeleri romanlarına konu edinirken yaşananların ilişkiler bütününe bir merkez etrafında toplamak yerine, seçtikleri odak noktasını sürecin doğal akışymış gibi aktarma yolunu tercih etmişlerdir. Her ne kadar, bu yaklaşım yazarın kendi tercihi ve kurgusu olsa da, anlatım ve aktarmanın kurguyu oluşturacak bir altyapı yoksunluğunu da ortaya koymaktadır. Serçe romanından başlamak üzere, kahramanların Alevî kimlikleri ve bu kimliğin oluşturduğu temel değerler üzerinde durmak yerine, bu kimliğe dışarıdan bakış ve ikinci şahısların Alevî kimliği hakkındaki öngörü ve önyargıları daha çok romana aksetmiştir. Ayşe Kulin Köprü romanında bir bölgenin genel coğrafyasını insanı ve yönetimi ile birlikte ele alırken, bu insanların hayata ve inanca bakışlarındaki farklılaşmalarını tespitten öte sorgulamaya tabi tutmaz.

Kimi romanlarda da Alevî kimliğinin gizlenmesi ve bu kimliğin açığa çıkması için gösterilen çabalar üzerinde durulduğu görülmektedir. Kimi zaman inancını yaşama alanını bulamayan veya inancı ile ilgili gerekli şartlara sahip olamayan bireyler, bunu gizleme gereği duyabilirler. Ahmet Ümit'in Bir Ses Böler Geceyi romanında böyle bir durum ele alınmakta ve tartışılmaktadır.

Alevî-Sünnî ayrımını oluşturan hususların da romanlarda konu edildiğini, ancak bu ayrışmanın neden ve sonuç ilişkisi üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Romanlarımızın önemli bir kısmında, ayrışma taraftarı olanların cehaletlerinin tuzağına düşüldüğü, bu ayrışmanın sosyal arka planını irdelenmediği ve bunların doğa olgularmış gibi aktarıldığı görülmektedir. Şurası bilinmelidir ki, hiçbir sosyal olgu kendiliğinden gerçekleşmez. Hayatı konu alan romanların, hayatın bu iki yönünü görmemeleri eleştiri konusudur.

Sonnotlar

- ¹ ÜMİT, Ahmet (2003). Bir Ses Böler Geceyi, Doğan Kitap, İstanbul.
- ² ARSLAN, Ali (2002). Serçe, 1. Basım, Berfin Yay, İstanbul, Mart.
- ³ KULİN, Ayşe (2001). Köprü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ⁴ SEYDA, Mehmet (1992). İhtiyar Gençlik, Gendaş yayıncılık, 2. Basım, İstanbul.
- ⁵ DEMİRTAŞ, Ceyhun (1970). Asya, GE-DA Genel Dağıtım, İstanbul.
- ⁶ ZİLELİ, Ümit (1995). Deniz Orada, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- ⁷ BENER, Erhan (1994). Elif'in Öyküsü, Bilgi Kitabevi, 2. basım, Ankara.
- ⁸ ÖZCAN, Halil İbrahim(2001). Ejderha Yılları, 1.baskı, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- ⁹ KALELİ, Lütfi (1976). Suda Yayınları, İstanbul.
- ¹⁰ TAHİR, Kemal (2002). Rahmet Yolları Kesti, 7. basım, Adam Yayınları, İstanbul.
- ¹¹ BALEL, Mustafa (1981). Peygamber Çiçeği, Yazko Edebiyat.
- ¹² BAHADINLI, Yusuf Ziya (1965). Güllüceli Kazım, Ekin Basımevi, İstanbul.

Kaynakça

- AKBAY, Sema (1984). 1928-1946 Arası Türk Romanı, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yüksek Lisans Tezi , Ankara.
- AYDEMİR, Mustafa (2003). Kemal Tahir'in Romanlarında Sosyal Problemler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- BAKIRCIOĞU, N. Ziya (1983). Başlanıcından Günümüze Türk Romanı, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (1971). Çağdaş Türk Romanında Sosyal Konular, İstanbul.
- MUTLUAY, Rauf (1973). 50 Yıllın Türk Edebiyatı, İstanbul .
- ÖNERTOY, Olcay (1983). " Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Toplumcu Gerçekçilik 1923-1960" Oluşum, sayı:108 :1
- ÖNERTOY, Olcay (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı ve Öykücülüğü, Ankara. 34
- YILMAZ, Ensar (Editör) (2011). Türk Romanında Sosyal Meseleler, Başka Yerler Yayınevi, İstanbul.
- AYTAŞ, Gıyasettin (2008). *Tematik Roman İncelemeleri -Hayata Ayna Tutan Romanlar*. Roman Tahlili Türkiye, Akçağ Yayınları, Ankara.
- PARLATIR, İsmail (1973)"Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Konular" Türk Dili, Ekim 1973:124-131.
- YALÇIN, Alemdar (2009) Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı(1946-2000), Ankara.